

הלכות סעודה

קנר) על הענבים ועל התאנים ועל הרמונים ועל הזיתים ועל שמן זיתים כחושש בגרונו
על ידי אניגרון שהשמן עיקר ועל התמרים אפילו חתכן חתיכות דקות מברך
בורא פרי העץ, ולאחריו אם אבל מהן כזית מעין שלש. וחותם על הארץ ועל הפירות
בחוצה לארץ, ועל הארץ ועל פירותיה בארץ ישראל, ואם בירך אחריהם ג' ברכות
שליכות

שלימות יצא, דכ"א אמרינן תמרי מיון זיינו לאו דוקא תמרי דהא בריש בכל מערבין אמרינן דכל מיני מיון זיינו חוץ ממים וממלח, וי"א דתמרי דוקא דסעודי לבא שאם בירך אחריהן ג' ברכות יצא, ואין נראה דאי מסעד סעדי כיון ופת ליברך עלייהו כיון ופת וליברך ג' ברכות ממש לאחריהן כיון בדקבע עליהם כיון דסעודי כפת אלא ודאי לא סעדי אלא מיון זיינו כשאר מיניו ואין זימון לפירות, וצריכין ליחלק ולברך כל אחד מעין שלש. וכל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה אם שכח מברך אחריהם מעין שלש, ואם ספק לו אם בירך אינו חוזר ומברך דמדרבנן הוא דארץ הפסיק הענין, וכיון שהוא מדרבנן אין צריכין ברכה לאחריהן במקומן :

הבוסם את האורז ואת הדוחן אומר בורא פרי האדמה ולאחריהן בורא נפשות רבות ובקמחם שהכל ולאחריהם בורא נפשות אבל לא יברך המוציא לפנייהם ולא לאחריהם אף ברכה מעין שלש, וי"א שבפת דוחן אומרים שהכל ואינו נראה שהוא כפת אורז לברך בורא מיני מוונות ומדרבנן גמליאל אנו רואים דאורז ודוחן שוים לברך אחריהן מעין שלש כן הם שוין נמי לדברי חכמים שחולקין ולברך לפנייהן בורא מיני מוונות כי לא נחלקו רבן גמליאל וחכמים אלא לאחריהן אבל לפנייהם לא נחלקו ומברך בשניהן בורא מיני מוונות :

ועוד שנינו הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדירה ורב ושמואל שדוחין אותה לר' יוחנן בן נורי אין הלכה כמותם וברייתא הלכה היא שבתחלה מברך בורא מיני מוונות אבל לבסוף ולא כלום שהברייתא רבן גמליאל היא, ואורז ודוחן שוין הן והנא אורז והוא הרין לדוחן כמו שאנו אומרים לרבנן הוא אורז ודוחן, כך מצאתי :

ירושלמי אם הם עשרה אומרים נברך אלהינו על המזון שאכלנו והן עונין ברוך הוא אלהינו על המזון שאכלנו כדתנן במשנה דעשרה ורבוא שוין הן אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אומרים נברך אלהינו, משלשה נחלקין עד עשרה, עשרה אין נחלקין עד שיהיו עשרים, מעשרים ואילך נחלקין וכלכך שלא יהא בחבורה אחת פחות מעשרה, נשים ועבדים וקטנים שאין יודעין למי מברכין אין מוסיפין עליהן, אבל נשים מוסיפות לעצמן ואומרות נברך שאכלנו משלו, וכן עבדים, שכיון שיש בהן דעות הרבה הן בשלושה, אבל אין מוסיפין אלו עם אלו, וברכת המזון בכל לשון, ושלשה אין נחלקין לברך כל אחד ואחד לעצמו. השנים מוסיפין לאחד אע"פ שביורך אבל הוא אינו מוסיף עליהם שהרי בירך ואין זמון למפרע, ובשארנו אין נחלקין אפילו יאל כל אחד ואחד בפני עצמו וי"א אפילו ישבו אלו עם אלו ועדיין לא אכלו, ואפילו באו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם והוא שלא הוסיפו חבורתן עליהן אין רשאין ליחלק, אבל אם הוסיפו חבורתם עליהם כגון שהיה בשוק וקראו לו וענה או שהיה בכל חבורה ג' חוץ מכל אחד ואחד מאלו פרח וזמון מינייהו ורשאין ליחלק, (כל הברכות אחר חתימתן, ואין אומרים ברכה על הפסיקים) :

ירושלמי וכשואמר נברך אינו רשאי לומר נברך למי שאכלנו שנראה כמברך המזון, ואינו אומר מטובו חיינו אלא ובטובו חיינו, ושנים שאכלו מצוה ליחלק כל אחד לעצמו, וחותרמין בברכת המזון ואם פתח בברוך ולא חתם בברכת הוין יצא מהא דמניטין דאמר בתר דכרך בריך מריה דהאי פיתא ואמר רב יצא ומקשינן והא בעי הוכרת השם ומשני דאמר בריך דהבגא מריה דהאי פיתא אלמא דלא חתם בברוך ויצא, ואע"פ שבוו אין הלכה כרב לפי שהוא משנה סממבע שטבעו חכמים בברכות מכל מקום מילא אקשי ליה הא בעי פתיחה וחתומה נמצאו שבפתיחה בלא חתימה סני ועוד דלא הוזכר בגמרא חתימת הוין כחתימת ברכת הארץ ובונה ירושלים. ואחד או שנים אין להם לומר נברך אלא מברך כל אחד ואחד לעצמו, ואע"פ שאין בברכת נברך לא הוכרת השם ולא מלכות

מלכות אינו נאמר אלא בשלשה מפני שיש הזכרת השם ומלכות בהון ונברך בהון נסמך והרי הוא כברכת רבים במלכות לכך אין לומר נברך אלא ב'ג'. ואם הם שנים אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא, וכשוקן ג' גדול שבכולן מברך ואפילו בא בסוף סעודה, וקמן היודע למי מברכין מומנין עליו ואפילו בן מ' וכן עשר רבינו האלפסי ז"ל והארכנו לעיל אחר הפלת השחר בשם רבינו הם, ואין מברכין ברכת המזון אלא א"ב אכל כזית בינוני ונרעינתה, אבל המוציא מברך אפילו בפחות מזית דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וראיה לדבר מן הירושלמי וכתבתה לעיל :

גאם שכה אם בירך ברכת המזון אם לאו חוזר ומברך דברכת המזון דאורייתא כדאמרין בבעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו וכדאמר' בספק אמר אמת ויצויב וק"ש שחוזר ואומר, וצריך להשמיע לאוניו כשמברך ואם לא השמיע לאוניו יצא, חרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא את אחרים ידי חובתן לכתחלה ואם בירך להן יצאו, האוכל אורז ודוחן על ידי תערובת רכש או כיוצא בו במל אורז ודוחן לגבי דבר הנערב בו ומברך לפי הדבר שנתערב בו, על פירות העץ שאינן כתובין בפסוק אומר בורא פרי העץ ולאחריהם בורא נפשות, וכן בקפריסין של צלף אומר ב"פ העץ, אע"פ שלענין ערלה אמר בריש כיצד מברכין שאין קפריסין פרי :

הלכות אבל

קנה) **תספורת** כיצד, מת אביו מתה אמו בנו ובתו ואשתו ואחיו ואחותו בין מאביו בין מאמו אסור בתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו. קריעה כיצד, מת לו מת עומד וקורע מעומד ומבדיל קמי שפה שלו ואם לא הבדיל אינו אלא קרע של תפלות ואם קרע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט לא יצא, מתוך אחיו אלכסנדר' יצא, ואם השאיל לו חבריו חלוקי לילך ולבקר את אביו שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורעו ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקי ונותן לו דמי קריעת חלוקי, ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא הטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו ומשתקין את הנשים מפניו, ומקרעין לקמן מפני עגמת נפש. אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לירי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות. ועל אלו חייב לקרוע על ה' מתי מצוה ועל שניים שלהן ועל חמיו ועל חמותו ועל חכם או אדם כשר אע"פ שאינו עומד בשעת יציאת נשמה, ועל כל אדם אם עומד בשעת יציאת נשמה קרעו ומאחה, ועל אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו חכמה ועל נשיא ועל אב ב"ד, או בשעת מיתתו או בהספד, על שמועות הרעות כגון רוב הציבור וכמעשה שהיה שנהרגו עם שאול, ועל ברכת השם ואפילו בכינויו מפי ישראל, ועל ס"ת שנשרף בורוע שלא היה בידו להציל וכמעשה שהיה ביהויקים מלך יהודה קורע שתי קריעות על הגויל ועל הכתב, ועל ערי יהודה ועל המקדש וירושלים וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלים כשפוגע במקדש תחלה ואם יפגע בירושלים תחלה קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו, כל אלו קורעין ולא מאחין ואינו רשאי להפכו למטה ולאחורו, וכולן רשאים לשוללן למוללן ללקמן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחורין איחיו אלכסנדר' ואפילו מוכר אותן לאחר אין הלוקח רשאי לאחורו לפיכך צריך המוכר להודיעו ללוקח, ובכולן שולל לאלתר שהרי אמרו חכם שמת כיון שהחזיר פניו מאחורי המטה שולל, חוץ מאביו ואמו, ואם מת לו מת ביום טוב שני ואפילו ביום שני של ראש השנה חייב לקרוע שהקריעה מן התורה רוחה יו"ט שני שהוא מדברי סופרים, יש קורעין ולא חולצין קורעין וחולצין חולצין ולא קורעין, על אביו ועל אמו ועל נשיא קורעין וחולצין, על המטה מתי מצוה ועל אב ב"ד ועל חכם רצו חולצין עליהן, על המטה מתי מצוה וחכם חולצין מיטין ועל אב ב"ד משמאל. וכן על שמועה רחוקה קורע שמצינו קריעה בלא שבעה כשמואל

כשמואל על רב וכו' יוחנן על ר' חנינא שקריעה שהיא מן התורה הלכה כרברי המחמיר, ואם שמועה שעת חמס הוא קורע ואינו חולץ, חלוק שאינו שלו ולא הודיעו שהלך לבקב אביו ואמו שהוא חולה חולץ ואינו קורע, שלישי שבאביו ושכאמו שבבנו ושבתו שבאחיו ושבתחותו וקרובי אשתו חוץ מחמיו ומחמותו אם אינם כשרים ואינו עומד בשעת יציאת נשמה, וכן בשבעה מתי מצוה המאבדין את עצמן לדעת לא קורעין ולא חולצין. מה בין אביו ואמו לחמשה מתי מצוה, על אביו ועל אמו מגלה את לבו ואפילו לבוש עשרה חלוקין קורע את כולן חוץ מאפרקמותו, וצריך להבדיל קמי שפה שלו, וקורע ביד ולא בכלי, וחולץ את כתיפו, ואין לדחות את ממתו אלא בערב שבת וערב יום טוב אם גשמים זולפין על ממתו, ואם אין לו חלוק ונודמן לו חלוק אפילו לאחר שבעה קורע, ואם בא להחליף תוך ז' קורע חוץ משבת, ושולל ביום שלשים, ואשה שוללת לאלתר מפני כבודה, ובין איש או אשה אינו מאחה לעולם, וכל שלשים יום ממעט בעסקו, ומגדל פרע עד שיגערו בו חביריו ואפילו חל רגל באמצע כמו שאמר בירושלמי דבר התלוי בו ושלישים רגל מפסיקו כרם הכא עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חביריו, ואינו נכנס לבית המשתה עד י"ב חדש, ואחר המוצא אותו תוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו ולאחר י"ב חדש מדבר עמו תנחומין מן הצד. ועל חמשה מתי מצוה קורע מפח, ואינו צריך לקרוע אלא חלוק העליון, ואינו צריך להבדיל קמי השפה שלו, ואם רצה קורע בכלי, ואינו חולץ כתיפו, ומדחה ממתו הרי זה משובח, ואם אין לו חלוק לקרוע ונודמן לו חלוק בתוך ז' קורע לאחר ז' אינו קורע, ואם בא להחליף אחר ז' אינו קורע, ושולל בתוך ז' כאבא שאול, ומאחה בתוך שלשים יום לדברי הכל, והאשה שוללת לאלתר, ואם רצה אינו ממעט בעסקו, ומספר ביום ל', ונכנס לבית המשתה ביום ל'. אבל ג' ימים הראשונים אמרו בשאלת שלום כלל ואפילו שאלו אחרים בשלומו ואינם יודעים שהוא אבל מודיע להם שהוא אבל ואינו משיב להם שלום, משלשה ועד ז' משיב להם אם שאלו בשלומו אבל הוא אינו שואל בשלומם אע"פ שהן שרויים בשלום, מו' ואילך שואל הוא בשלום אחרים שהם שרויים בשלום ומשיב להם שלום למי שאין יודעים שהוא אבל ושאלו בשלומו, ואותן היודעין שהוא אבל כל שלשים יום מדברים עמו תנחומין אבל לאחר ל' מדברים עמו מן הצד. מה בין חמיו וחמותו לשאר קרובי אשתו, על חמיו ועל חמותו קורע ומתאבל בפני אשתו לכבוד אשתו על שאר קרובי אשתו אינו קורע ואינו מתאבל אפילו בפניה. אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך נמצא בנו בתוך כדי דיבור יצא ידי קריעה אחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה, מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכסדומה שמת וקרע ואח"כ מת לאחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה תוך כדי דיבור יצא ידי קריעה, אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך אמרו לו מת בנו קורע קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו קורע על אביו ועל אמו קרע אחד ועל אחיו ועל אחותו קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, ואחרון מתאחה ראשון אין מתאחה. הנו רבנן תחלה קריעה מפח ותוספת שלש אצבעות דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר בו' ותוספת כל שהוא, אמר עולא הלכה כר' מאיר בקריעה וכו' יהודה בתוספת וכן הלכה. עד היכן קורע ומוסיף אם מת לו מת זה אחר זה עד שיבזרו הגיע לשיבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע מלמעלה בצד מה שקרע לאחר, נתמלא מלפניו מחזיר לאחוריו נתמלא מלמעלה בשפה הפכו מלמטה, והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא ידי חובתו אלא שכתן גדול פורם מלמטה מת לו מת אחר בתוך ז' קורע במקום אחר לאחר ז' מוסיף על אותו קרע:

מי שמתו מוטל עליו לקברו אוכל בבית אחר, אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו, אין לו בית לחבירו עישה לו מחיצה עשרה ואוכל, אין לו לעשות מחיצה יחזיר פניו ממנו ויאכל, ואינו מוכב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מברך ואינו מוזמן ואין מברכין

מברכין עליו ואין מומנין עליו ואם בירך אין עונין אחריו אמן ואחרים שברכו אינו עונה אחריהן, ופטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומומן ומברכין עליו ומומנין עליו ועונה אמן ועונין אחריו אמן, והיובב בק"ש ותפלה (ותפילין) ובכל מצות האמורות בתורה. כל שלשים יום תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ובשני אנשים אבל לא באיש אחד ובשתי נשים, ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, בן שלשים יוצא ברלוסקמא הנמלת באנפים ועומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, בן י"ב חדש יוצא כמטה ואם הוא ניכר לרבים רבים מהעסקים בו, בני עניים מספדין אותן כשהן בני חמש שנים, ובני עשירים כשהן בני שש, ובני זקנים כבני עניים, שכת של הספד מי שמרים קולו בבכי ובמספד, ואין אדם רשאי לומר לא הספדנו במיתתי מפני שהספד כבודו של חי הוא, ואין מניחין את המטה ברחוב העיר במועד מפני שמרגלת את ההספד ולא מטה של נשים לעולם מפני הכבוד, ואם הלמיד חכם שמת מספדים אותו במועד ואין צריך לומר בחנוכה ופורים:

נשים במועד מענות, שעונות כולם כאחת, אבל לא מטפחות, בראשי חדשים בחנוכה ופורים מענות ומטפחות, בזה ובוזה אבל לא מקוננות, שתקונן האחת וחברותיה עונות אחריה, נקבר המת לא מענות ולא מטפחות, ושלוש:

כל המרבה כלים על המת הרי הוא עובר משום כל תשחית ומנוולו ומרבה עליו את הרמה, מוהר הפתים למתים מותר המת ליורשיו:

כל המליץ את המת עובר בלא תעשה, הלינו לכבודו להביא לו נר ותכריכין וארון אינו עובר עליו, מאימתי כופין את המטות משיסתם הגולל, נסתם הגולל כופה ממתו, ואם אינן הולכין אחרי המטה משיצא המת משער העיר, והכל הולך אחר גדול המשפחה הלך שם גדול המשפחה משיסתם הגולל, הרוני מלכות מאימתי מונין להם משנתאישו מלשאל אבל לא מלגנוב, כיצא בו מי שנפל בים מי שנמבע בנהר מי שאכלתהו חיה רעה מונין לו משנתאישו לבקש, מצאהו איברים איברים אין מונין לו עד שימצאו ראשו ורובו. וחולץ סנדלו ומעטף ראשו עד שבעה, ת"ר אבל כל ז' הימים חייב בכסו הראש וכפיית המטה, ואין מברין אותו אלא על מטות כפויית, דת"ר ההולך לבית האבל אם לבו גם בו יברחה על מטות כפויית ואם לאו יברחה על מטות זקופות, רבא אתרעי ביה מילהא עאל לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקף אבא בר מרתא כפה אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרכנן. כפיית המטה כיצד כשכופה ממתו לא ממתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו ה' אחים ומת אחד מהן כולן כופין, ואם היתה מטה המיוחרת לכלים אין צריך לכפותה אלא זוקפה, דרגש שהוא מטה של עור מתיר את קרבישיו והוא נופל מאליו, מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו, היה ישן על גבי מטה ועל גבי כסא ועל גבי ספסל או על גבי אודייני גדולה או שישן על גבי קרקע לא יצא י"ח שלא קיים כפיית המטה, ירושלמי ולכך הוא כופה שמתוך שהוא ישן על מטה כפויה הוא נעור בלילה ונוכר שהוא אבל, הדר בפונדק אין מחייבין אותו לכפות ממתו שלא יאמרו חרשי הוא, פירוש מכשף הוא, אימתי זוקפין את הכמטה בערב שבת מן המנחה ולמעלה אע"פ כן אינו יושב עליה עד שתחשך, ולמוצאי שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר וכופה. כפיית המטה פעמים ששה פעמים חמשה פעמים אינו כופה כלל, ערב שבת ששה, ע"ש עם דמדומי חמה ה', יום טוב לאחר שבת אינו כופה כלל שהרי אמרנו אפי' יום אחד ואפילו שעה אחת לפני הרגל במטה ממנו גזירת ז', ואע"פ שיש לומר כיון שלא קיים כפיית המטה כלל צריך לכפותה, כיון שאמרה המשנה הקובר את מתו ג' ימים

ימים קודם לרגל במל ממנו נזירת ז' אין אנו קפדין בכפיית המטה שאע"פ שלא כפאה במלה ממנו נזירת ז':

חליצת הסנדל כיצד כשהוא יוצא לדרך נועל כשהוא נכנס לעיר חולץ. עטיפת הראש כיצד מעטף את ראשו כעטיפת ישמעאלים עד פאת וקנו כדרכיב ועל שפם יעטה ומתרגם כאבוליא יתעטף, ואם היה כעטף את פיו כפשוטו של מקרא יאמרו חושש הוא בפיו ואינו אבל: **אבל** כל שבעה אסור במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשיש המטה ולקרות בתורה:

מלאכה כיצד שכיר יום אף בעיר אחרת לא יעשה, וכן אם היה מלאכת אחרים בידו בין קבולה בין אינה קבולה לא יעשה, היתה מלאכתו ביד אחרים בכיתו לא יעשו בבית אחר יעשו, דברים שעושין לאבל בימי אבלו כגון זיתיו להפך וכדו לנוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן הזורה ומרביצין לו שרהו משהגיע עונת המים שלו, הארוסין והחכרין והקבלנין לשרה שלו הרי אלו יעשו, החמרין והגמלין והספנין כספינה שלו הרי אלו לא יעשו, ואם היו מושכרים או מוכרין אצל אחרים קודם אבלם הרי אלו יעשו, שני אחים או שני שותפים טבחים או חנונים שאירע לאחד מהן דבר אבל הרי אלו נועלין הנותם. מקבלי קבולה ממלאכת האבל בתוך התחום אסור אפילו בשבתות וימים טובים שאע"פ שאמרו אין אבלות במועד דברים שבצינעא נוהג, ומלאכה שהיא אסורה בשבת ויום טוב כדברים שבצינעא הוא, לכך אין אבל רשאי לעשות בהן מלאכתו על ידי אחרים, ואם המלאכה חוץ לתחום מותר בשבתות וי"ט שהרי אין ישראל רשאי לילך שם שיחשוד את האבל שעושה מלאכתו ע"י אחרים בימי אבלו, והוא שאין עיר ישראל סמוכה לשם אבל אם עיר ישראל סמוכה לשם או בחול המועד שמותר לילך חוץ לתחום אסור מפני שהרואים מלאכתו ביד אחרים אינן יודעין שבקבולת היא ופועלים בשלהן הן מורחין ולפיכך אסור. והאבל עצמו אינו רשאי לעשות מלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה כד"א בשלשה ימים הראשונים אבל מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו, והאשה מוזה בלך בתוך ביתה, ובלילה צינעא היא ומותר בעשיית מלאכה שהרי אמרין בתענית כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר, וכן אתה מוצא במנודה ובאבל:

רחיצה כיצד אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל ז' ופניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר, ואם הכפוהו אבוליו רוחץ בצונן כל ז' כריב"ח ואם הכביד שערו מיקל בתער אבל לא בסמפרים, ומכבם כסותו במים ולא בנתר ובחול, והבא ממדינת הים והיוצא מבית השביה וכל אלו שנמשנה אם הכפוהו אבוליו סמוך לביאתו מיקל אפילו בסמפרים ומכבם כסותו ואפילו בנתר ובחול. יום ראשון של קבורה שהוא מן התורה אסור לרחוץ ואפילו הוא איסמנים ובלילה מותר לרחוץ אם הוא איסמנים הרבה כרבן גמליאל שרחץ בלילה הראשון שמתה אשתו מפני שאיסמנים היה, ואיניות לילה דרבנן דאינו אסור מן התורה אלא יום קבורה אבל לילה האחרת מותר:

כיבה כיצד אסור לסוך אפילו כל שהוא ואם להעביר את הזוהמא מותר:
תשיש המטה כיצד אבל אסור לשמש ממתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש ממתו בימי אבלו ושמתו חזירים את גוייתו:

לקרות בתורה כיצד אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובאגדות, ואם היו רבים צריכים לו לוחש לאחד והאחד להמתורגמן והמתורגמן לרבים, אבל קורא באיוב וברברים רעים שבירמיה ובהלכות אבל כמו שאמרו חכמים כש' כאב בסוף מסכת העניות:

על אלו מתאבל כל ז' על אביו ועל אמו ועל בנו וכתו ואשהו ועל אחיו ואחותו בין מאביו בלבד בין מאמו בלבד, ועל שניים שלהם מתאבל כפניהם דכל שמתאבל עליו כגון

אלו ה' מתאבל עמהם. בין שמתו כל אלו אצלו בין ששמע מהן שמועה עד יום ל' למיתתן ויום שלשים עצמו בכלל דהוי שמועה קרובה. וכשמתאבל על בנו ובתו והוא שמתו לאחר שלשים יום שנולדו אבל אם מתו בתוך שלשים יום אין מתאבל עליהן אלא א"כ יודע שכלו לו חדשיו כר"ג דאמר כל ששהה ל' יום באדם אינו נפל, ולענין הקריעה דלא ק"ל כדברי המיכל נראה שקורע אף אם מת בתוך ל' יום, ועל רבו שלמדו חכמה ועל שמועה רחוקה שהיה לאחר ל' יום אפילו מאביו ומאמו קורע ומעטף ראשו וחולץ סנדלו שעה אחת ונשלם האבלות שמקצת היום ככולו, מדברי ר' יוחנן אנו רואין שיש לו להתאבל על רבו יום אחד שהרי לא נחלקו ר' אמי ור' חייא אלא לשבעה ולשלשים אבל ביום ראשון לא נחלקו צריך להתאבל על רבו בלי ספק כדי שמועה רחוקה לקרוע ולעטף ראשו ולחלוץ סנדלו:

אבל יום ראשון אסור להניח תפילין משם ואילך מניח וכיון שמניח שוב אינו חולץ, מכאן יש לי ראייה שמותר להניח תפילין בתשעה באב שהיא אבלות ישנה דלא חמיר משני ואילך דאבל שהוא אבלות חדשה, (אב"ן):

אבל יום ראשון אסור לאכול משלו, [כל ג'] ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים:

אבל שבא ממקום קרוב שהוא מהלך יום אחד אפילו בא ביום ה' אם ימצא מנחמים אצלו שלא נשלם האבלות עדיין מונה עמה, ואם לא ימצא מנחמים אצלו ביום ה' נשלם האבלות שמקצת היום ככולו והרי הוא כמו שבא ביום השביעי בלילה ומונה לעצמו, ואפילו ביום הראשון אינו מונה עמה, עמה אלא אם כן מצא גדול הבית בבית, ואם לא מצא גדול הבית בביתו שהלך אותו גדול הבית לפי שעה לבית הקברות הרי הוא כמו שמצאו בבית ומונה עמהם אותו אבל הבא עכשיו ואינו צריך להתאבל שבעה, ואם אותו הבא עכשיו הוא גדול המשפחה או גדול הבית אפי' בא בתוך שלשה ימים של אבל מונה לעצמו שהרי קבענו כר' שמעון ולא ראינו חילוק לר' שמעון בין בתוך שלשה ימים ולאחר שלשה: כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה שנאמר אל תבכו למת ואל תנוודו לו אל תבכו יותר מדאי ואל תנוודו יותר מכשיעור. הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספר שלשים לגיתוני ולתספורת, מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם מרחמין עליו יותר ממני:

גיהויין כיצד כל שלשים יום אסור לגהץ כלים חדשים לבנים אבל לבנים ישנים או חדשים ארומים מותר:

תספורת כיצד כל ל' יום אסור בתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו, וכשם שאמרו אסור לגלח כימי אבלו כך אסור ליטול צפרנים בימי אבלו בד"א במספרים אבל בשינוי מותר אף בתוך שבעה, ישב לגלח ואמרו לו מה בנו גומר אחד המגלח ואחד המתגלח. אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו ביום השביעי מותר ברחיצה וכל טייל, שמקצת היום ככולו:

אבל שבעה ימים הראשונים אינו יוצא מפתח ביתו ו' ימים שניים יוצא ואינו יושב במקומו שלישיים יושב במקומו ואינו מדבר רביעיים הרי הוא ככל אדם, כל שלשים יום לנשואין, מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו ג' רגלים ואם אין לו זכר ונקבה מותר לישא לאלתר מפני ביטול פריה ורביה, הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן (א"ר יוסי) ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו ואמר לאחותה צאי ופרנסי את בני אחותך ולא בא עליה אלא לזמן מרובה וכמה אמר רב פפא לאחר ל' יום, ולאמנה מן האירוסין מותרת להנשא לאחר ל' יום ואע"פ שאין האשה חייבת בפריה ורביה והאיש חייב אע"פ הצריכו חכמים לאיש לעכב מלישוא עד שלש רגלים מפני ששלש רגלים אמורים לגדר לענין בל תאחר ובעבור נדרים אשתו של אדם מתה לכך הצריכוהו לעכב

ג' רגלים כדי שיתן אל לבו שבעון נדרים אשתו מטה ולא יהא רגיל בנדרים, שבת שבתוך שבעה אסור בתשמיש המטה וברחיצת ידים ורגלים בחמין שהוא דבר שבצינעא אבל פריעת הראש רשות שאם ירצה פורס סודר על ראשו, וחזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה כמו שאמר בברייתא מאימתי זוקפין את המטות בע"ש מן המנחה ולמעלה: **הקובר** את מתו אפי' יום אחד ואפי' שעה אחת קודם הרגל במלה ממנו גזירת שבעה, ואסור ברחיצה עד הערב שיכנס הרגל, ואם במלה ממנו גזירת ז' ואפילו יום ששי ערב הרגל דעד שיכנס הרגל הרי היום בחזקתו ולא נדחה ממה שהוא עד שיכנס הרגל שהוא דוחה אותן ועושה אותן ז', ז' במלה ממנו גזירת ל' מפני שמקצת היום שביעי ככולו ויום שביעי עולה לו לשביעי ולשמיני והרי הוא כח' ימים קודם לרגל וסותר לגלח קודם הרגל, ואפילו לא גלח קודם הרגל מותר לגלח אחר הרגל, וכן יום אחד לפני עצרת ולפני ר"ה ולפני יו"כ הרי הוא כשבעה חרבן גמליאל דאמר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים דיום אחד לפני ראש השנה ור"ה הרי כאן י"ד יום לר"ג ותשעה ימים עד יום הכפורים הרי כשיבא יום הכפורים במלה ממנו גזירת שלשים שהרי נאסר שמונה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל והרי הוא כשמונה ימים קודם הרגל, וכן יום אחד לפני יום הכפורים ויום הכפורים וארבעה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל, אבל יום אחד לפני סוכות וסוכות אין אומרים שיבטלו ממנו גזירת ל' ליום שמיני שהרי לא נהג איסור גיהוץ ותספורת כלל מפני האבל אלא מפני המועד, ועל זה אני אומר יום אחד לפני החג וחג ושמיני של חג הרי כאן כ"א יום וצריך לעשות עוד ט' ימים אחר הרגל להשלים שלשים יום, ואם נקבר ברגל מונה שבעה אחר הרגל ומתחיל למנות מיום טוב ב' אעפ"י שאין נהג בו אבלות כיון שנוהג בו אבלות של צינעא ואינו יום טוב אלא מדרבנן הרי הוא כשבת ועולה לו למנין שבעה שהרי א"ר יוחנן אע"פ שאמר אין אבלות במועד אבל דבר שבצינעא נהג, ואתן ששה ימים שנוהג אחר הרגל מלאכתו נעשית על ידי אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושין בצינעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים בו אחר הרגל שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה למנין ל'. ואם באה לו שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה הרי הוא כמי ששמע אחר השבת ואינו נהג אלא יום אחד מפני שהוא סוף ל' ואינו נהג בו אבלות והרי הוא כמי ששמע אחר השבת, אבל אם בתוך שלשים שמע שמועה בשבת וחל רגל לאחר השבת במלה ממנו גזירת שבעה מפני שנהג בו אבלות של צינעא כמו שאמר בירושלמי שאם באת לו שמועה קרובה בשבת ומתחיל אבלות בשבת וכיון שמתחיל אבלות בשבת אם חל רגל אחר השבת במלה ממנו גזירת שבעה, וכן אם שמע שמועה קרובה ברגל [אף] שמת בעשרים ותשעה ימים לפני הרגל הרי הוא כמי ששמע אחר הרגל ואינו נהג אלא יום אחד, ולהכי קרינן שמועה קרובה אע"פ שהוא כ"ט יום לפני הרגל משום דלא אמרינן שמונה כשלשים אלא לקובר את מתו דוקא שידע והתחיל להתאבל אבל כששמע ברגל שנקבר שבעה ימים או שמונה ימים לפני הרגל אין אנו אומרים כן שמבטל ממנו גזירת שלשים ותהיה שמועה רחוקה שהרי אמרה המשנה הקובר את מתו ולא אמרה מי שנקבר לו מת אלמא כשלא שמע קודם הרגל אין יום אחד כשבעה ולא שבעה או שמונה כשלשים אבל הרגלים עצמן לעולם הן כשבעה שהרי משום קדושת הרגל הוא ואין בהן חילוק בין שמע בין לא שמע:

תניא באבל רבתי המהוהך והמסורס והנפלים בן ח' חי וכן תשעה מת אין מהעסקין בהן לכל דבר, המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר אין קורעין עליו ואין חולצין עליו ואין מספידין עליו, אבל עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד לחיים הרבים המתעסקים בו, ואי זהו המאבד עצמו לדעת לא שעלה לראש הגג ונפל ומת אלא שאמר הריני עולה לגג וראוהו שעלה על ראש הגג ונפל ומת זה הוא בחזקת שאיבד עצמו לדעת, אבל אם ראו אותו חנוק ותלוי באילן ומושלך על גבי סיפוי הרי זה בחזקת

בחזקת שלא אבד עצמו לדעת ואין מונעין ממנו דבר. הרוגי בית דין וכל הפורשין מדרבי ציבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר, אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ואוכלין ושותין ושמחין על שאבד שונאו של מקום ועליו הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא ובהתקוממך אתקומט, הרוגי מלכות אין מונעין מהן כל דבר. מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר אשתו צלובה עמו בעיר אמו ואביו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר אלא אם כן היתה עיר גדולה כאנפוכיא ולא ישרה אלא בצד אחר, עד מתי אסור עד שיכלה הבשר שלו שאין הצורה נכרת בעצמות:

אבל מיסב בראש שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש ונ' כאשר אבלים ינחם, אבל לעתיד לבא מהו אומר בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים רמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר, וכתוב והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמתים מינוגם, ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה:

שער המקוה

(קנו) **תשובתי** אשר השבתי על המקוה אשר נעשה בבית קרובי החכם הנשיא רבי יהודה ישמרהו צורו בן ה"ר יעקב ב"ר אנטולירודי נ"ע, על המקוה אשר נעשה מעופרת בד' דפנות ושולים, ודעת אחי ר' יצחק ב"ר מתתיה מהוא דבור ספינה אלכסנדרית המחזיק ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש מהורה, ואם כן אינו מקבל טומאה ואין בו תורת כלי ומיבלים בתוכו. לא יפה דנת ולא יפה מהרת אותן דהתם טעמא דלגבי טומאה דוסיא דשק בעינן דהוא מיטלמל מלא וריקן וליכא אבל גבי מקוה מהרת קרקע בעינן ואין מבילה בכלים, הדע דאמרינן בפסחים פ' קמא הא דאמרת בקרקע פהורים לא שנו אלא מים דחוו להטביל בהן מחמין וצינורות וברביעית דהוא מקוה מהרה לכלים מן התורה כארבעים סאה לאדם, אבל בכלים פמאים, ובמקוואות פ' רביעי תנן השוקת שבסלע אין ממלאין בה ואין מקדשין בה והמעם דכלי בעינן גבי חמאת וליכא, ואינה פוסלת את המקוה דקרקע היא ואינה כלי, היתה כלי וחברה בסיד ממלאין בה וכו' ופוסלת את המקוה דאע"פ שחברה כלי הוא, נקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהוא כשרה דאינה כלי עור וכמה יהיה בנקב כשופרת הנוד, שתי אצבעות חוזרות למקומן, הרי לך שלא יכול למצוא בה צד היתר אלא כשנקבה ונתבטלה מתורת כלי ואפי' מחזקת ארבעים סאה. ועוד תנן שם בריש הפרק ומייתנין לה בפרק יציאות השבת המניח כלים תחת הצינור וכו' ואפילו כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה פוסלין את המקוה, ואע"פ שאין אלו מקבלין טומאה כרתנן במסכת פרה ובריש יומא, ומיירי בצינור שחקקו ולבסוף קבעו שהיה תורת כלי עליו בתלוש, ותנן נמי שם המניח טבלא תחת הצינור אם יש בה לבוביין כו' והחושט בצינור כו':

הלכות תפילין

(קנו) **את** ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ונ' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, בארבע מקומות בתורה צונו יוצרנו לתת אות מלכותו ומצותיו עלינו בבא אל פרעה בפרשת קדש לי והיה לך לאות על ירך ולוכרין בין עיניך, ובפרשת והיה כי יביאך והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך, ובואתחנן בפרשת שמע וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפת בין עיניך, ובוהיה עקב בפרשת והיה אם שמוע וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם, הרי בתפילין שמונה מצות עשה וע"כ הנהיגו אותנו חכמי התלמוד לכתוב אלו הפרשיות בתפילה של יד ושל ראש להיות אות מצותיו ויראהו עלינו לקיים מה שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, על ירך כנגד הלב ועל הראש בבין העינים:

למדנו הפרשיות להפלה של ראש ושל יד, צא ולמד באיזה יד, דת"ר במנחות פרק הקומץ רבה (דף ל"ו) והיה לאות על ידכה זו שמאל אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין תל"א אף ידי יסרה ארץ וימיני מפחה שמים, ואומר ידה ליתר תשלחנה וימינה וכו', ר' נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל הויא, ועוד תניא על ידכה זו יד כהה והיא שמאלית, והניא אין לו זרוע פטור מן התפילין אחרים אומרים על ידכה לרבות את הגידם והלכה כרבנן, והניא אימר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו והתניא מניח תפילין בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם אמר אבבי כי תניא הויא בשולם בשתי ידיו :

למדנו באי זו יד צא ולמד באיזה מקום ביד, דתנא רבי מנשה על ירך זו קיבורת למושייל בלעז, כראיתא בע"ז פ"ק (דף י"א) אייתי ליה קיבורי אמרו ליה הי דשתאי והי דערבא, ומנא לן דירך זו קיבורת דת"ר על ירך זו גובה של יד, אתה אומר זו גובה של יד או אינו על אלא ירך ממש אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן בגובה של ראש אף כאן בגובה של יד ר' אליעזר אומר א"צ הרי הוא אומר והיה לך לאות על ירך לך לאות ולא לאחרים לאות ר' יצחק אומר א"צ הרי הוא אומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם שתהא שימה כנגד הלב וזהו קיבורת, ומנא לן דגובה של יד היינו גובה הבשר שבורע למעלה מן האציל שהוא המרפק הנקרא קובד"ו, דאמרין בפרק התכלת חביבין ישראל שמיבבן הקב"ה במצות, תפילין בראשיהם ובזרועותיהם, ציצית בכנניהם, ומזוזה בפתחיהם, וזרוע הוא האבר שאצל הכתף כרתנן בריש מסכת אהלות במגין רמ"ח איברים של אדם, ל' בפיסת היר, ו' בכל אצבע, שתיים בקנה, שנים במרפק, א' בזרוע, [וארבעה] בכתף, ועוד דאמרין בערכין פרק האומר משקלי עלי דאורייתא קיבורת כולה איקרי יד בגדרים הלך אחר לשון בני אדם דכתיב לבטא בשפתים, מדאמרין קיבורת כולה נמצא שהקיבורת הויא למעלה מהגדרים דלגדרים הויא יד עד המרפק דהיינו קובד"ו בלעז ולא יותר, דתנן האומר משקל ידי עלי ר' יהודה אומר ממלא חבית מים ומכניס ידו עד המרפק וכו' נמצא שהמרפק הוא בין הקנה לזרוע, ותניא נמי הפי לעיל שתהא שימה כנגד הלב, נמצינו למדין דתפלת היד בגובה הבשר שבורע, ואמר' בובחים פרק שני לא יתגרו בזיע אמר אבבי אין חוגרין כמקום שמועין ותניא אין חוגרין למטה ממהניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהם, ואציל ומרפק אחד הם כראמר' בערכין שם דמרפק דמתני' קרי ליה אציל בברייתא, ובירמיה שים נא בלויי הסחבות תחה אצילי יריך ומתרגמינן תחות מרפקי יריך, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל דמרפק הוא שחי והוא אציל, שהרי השחי מקום ויעה, ועוד אין דרך בני אדם לחגור שם, ולא תימא שאין דרך למשוך אדם מבור עמוק כי אם בחבלים תחת השחי, אינו רוצה לומר שיהיו החבלים מסמך במרפקו אלא כנגד מרפקו חוגרין גוף הנמשך בהן להעלותו, ועוד בשבת כ"ב המצניע המוציא בפיו ובמרפקו ולא תני ובשחיו, ובסנהדרין נבי אוב וירעוני זה המדבר משחיו, וביומא יורד לאמת בית השחי ולא תני בהו מרפק (כפר"ת זהב מהור) :

למדנו מקום היד, צא ולמד מקום העינים, דתניא בהקומץ אמרה תורה הנח תפילין בגובה של ראש מנלן, דתנו רבנן בין עיניך זו גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך ממש נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן בין עיניכם למת מה להלן מקום שעושה קרחה אף כאן מקום שעושה קרחה והוה גובה שבראש, ר' יהודה אומר אינו צריך אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן מקום הראוי להמטא כנגע אחד אף כאן מקום הראוי להמטא כנגע אחד לאפוקי בין העינים דאיכא בשר ושער דאיכא שער לכן ואיכא נמי שער צהוב, ותנא רבי מנשה בין עיניך זה קרקר היכא אמרי דבי ר' נאי מקום שמוחו של תינוק רופס פירוש שהוא גובה של ראש אלא שמכוון כנגד בין העינים :

למדנו מקום נתינתן ביד ובראש, צא ולמד עשיתן דתנן בפרק הקומץ (דף כ"ט) ארבע פרשיות

פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבך ונמנר א בעי פשיטא אמר רב יהודה א"ר לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד כו' כל אות שאין גייל מוקף לה מארבע רוחותיה פפולה, קוצו של יו"ד יתבאר לפנים בעזרת האל, ותנו רבנן למטפת למטפת לטוטפות הרי כאן ארבעה דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אינו צריך מט ככתפי שתיים פת באפריקי שתיים, למטפת למטפת בתראה למטפת קרמאה מוזוות ומוזות, כן כתב רבינו האלפסי ז"ל, ורבינו שלמה ז"ל פירש בסנהדרין דשמע והיה כי יביאך למטפת חסר מכל, בזהיה אם שמוע לטוטפות מלא בכל, ויש אומרים בשמע והיה אם שמוע לטוטפת בזהיה כי לטוטפות, ולפי שאין כח בנו להכריע כדברי אחד מהן יוחר אדם בספרים מדוייקים ועל פיהם יכתבם, ומכל מקום טוב לעשותם מלאים כדברי כולם כדאמרין בפרק הקומץ רבה: לא שנו אלא בחסירות וא"ו אבל ביתרות וא"ו לית לן בה, ובמוזוות קדמאה כתב רבינו שלמה הצרפתי ז"ל במשנה תורה בפרשת ואתחנן מוזה כתיב שאין צריך אלא אחת, ואעפ"כ נראה לי כפירוש הרב רבינו יצחק האלפסי ז"ל דמוזוות יש לכתוב, מדהניא בפרק הקומץ רבה (דף ל"ד) בית שאין לו אלא פצוים אחד חייב במוזה דברי ר' מאיר דהניא מוזוות שומע אני מיעוט מוזוות שתיים כשהוא אומר מוזוות בפרשה שניה שאין ת"ל הוי ריבויי אחר ריבויי ואין ריבויי אחר ריבויי אלא למעט מיעוט הכתוב למוזה אחת דברי ר' ישמעאל, ואי תימא מוזה אחת כדברי רש"י היאך יכול לומר מיעוט מוזוות שתיים משום דיש אם למקרא והלא ר' ישמעאל אית ליה בריש סנהדרין יש אם למסורת, ומ"מ טוב הוא לכתוב בשניהן מוזוות: אפיקי נפשין מפלוגתא, ר' עקיבא אומר א"צ מט ככתפי כו' ונכתב קרא על שם העתיד כדאמר בריש כתובות מן הארץ והיא יצא אשור ובשתי לשונות לשהי אומות והרד לטוטפות לגופיה ונשאר שנים להודיע ד' בתים לכל לשון ולשון שלא ישתכח מישראל ומט ככתפי שתיים ואינו כלל לאפריקי וכן פת לאפריקי שתיים ולכתפי אינו כלום, כך קבלתי בצרפת :

ר"ך יכול יכתבם על ד' עורות ויניחם בד' בתים בד' עורות ת"ל ולזכרון בין עיניך וזכרון אחד אמרתו לך ולא שנים ושלושה וזכרונות הא כיצד כותבן על ארבע עורות ומניחן בארבעה בתים בעור אחד ואם כתבן בעור אחד והניחן בארבעה בתים בעור אחד יצא וצריך שיהא ירוח ביניהן דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אין צריך, ושזין שנתן חוש או משיחה בין כל אחד ואחד, ואם אין חריצין ניכר פסולות, דקימא לן כרבנן דהלכה כרבי כחבירו ולא מחביריו, ואם אין חריצין ניכר פסולות שצריך הפרדת הבתים שלא יראו כבית אחד :

ר"ך כיצד כותבן תפלה של יד כותבה על עור אחד ומניחה בבית אחד בעור אחד ואם כתבה בד' עורות והניחן בבית א' בעור א' יצא וצריך לרבך שנאמר והיה לך לאות כשם שאות אחת מכחין כך אות אחת מכפנים דברי ר' יהודה ור' יוסי אומר אינו צריך אמר ר' יוסי מודה לי ר' יהודה ברבי שאם אין לו תפלה של יד ויש לו שתיים של ראש שטולה עור על אחת מהן ומניחה. מודה היינו פלוגתייהו אמר רבא מרבירי ר' יוסי חזר בו ר' יהודה, מולה אינו והא שלח רב חנניה משום ר' יוחנן תפלה של יד עושין אותה של ראש ושל ראש אין עושין אותה של יד לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה הכא במאי עסקינן בחדתא ולמאן דאמר הומנה מילתא היא דאתני עלייהו מעיקרא וקי"ל כר' יוסי דאין צריך לרבך דחזר בו ר' יהודה ועוד דקי"ל דר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי דנמוקו עמו כדאמר בניטין. מולה מכאן וראה לי שארבע הבתים של ראש צריך לרבען מלמעלה מכל צד שיהיו שזין לרבע הבית של יד, וכן שיהיו שזין בענין השמין, אעפ"כ שקבלתי מרבותי בצרפת לשל יד ז' שזימן לכל פרשה ושל ראש ד' שזימן לכל פ', מדקאמר מולה מכלל שהן שזין בכל ענין ואין חילוק ביניהם כלל, ולמאן דאמר הומנה מילתא היא בדבר זה פליגי בסנהדרין בפ' נגמר הדין באורג בגד למת אביו אמר אסור הומנה מילתא היא ורבא אמר מותר דהומנה לאו מילתא היא וקי"ל כרבא

כרמא לגבי אבוי בר מיע"ל קנ"ם ולרווחא דמילתא תירצה הגמרא אף לאבוי מדקא מקשי ליה מינה בתלמוד :

ר"ך ציפן זהב או שמלה עליהן עור בהמה טמאה פסולות עור בהמה טהורה כשורות ואף על פי שלא עברן לשמן, רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעברם לשמן, ופ"ת רבנן סברי דהומנה מילתא היא ואין צריך מעשה העיבוד לשמה ורשב"ג סבר לאו מילתא היא וצריך מעשה לעשותה לשמן וקאי רשב"ג כרמא וק"ל דלאו מילתא היא ולא ברש"י שפירש דרשב"ג סבר דהומנה מילתא היא דאם כן קשיא הלכהא אהלכהא דקיימא לן כרמא דלאו מילתא היא ואילו בעיבוד ק"ל כרשב"ג דצריך לעברן לשמן כראמר בגיטין פרק הניזוקין גיילין שלו לא עבדתים לשמן ופסלוהו, וצפוי זהב זהו דרך החיצונים ועור בהמה טמאה משום שנאמר בפ"ך שיהא ממותר בפ"ך מעור בהמה טהורה כך פירש רש"י ז"ל, ואף על פי שכשנאמרה פרשת תפילין במצרים כבא אל פרעה היתה שוה להם בהמה טמאה כטהורה שאני התם דסמובין קא דריש דכתיב בתריה כי יביאך ממותר לפ"ך כביאת ירושלים, אמר רב חננאל אמר רב תיתורא דתפילין הלכה למשה מסיני, פירוש עור המכסה פי הבתים לתתורא היר והראש והבתים תפורין עליו והוא כגשר על הנהר, בפרק לא יחפור ואי איכא תיתורא מסטינן ליה לינוקא (פרשת בשלה אעלאה בשל יד ההולכת עליה מימין לשמאל) אמר אבוי מעברתא דתפילין הלכה מסיני פירוש כפלות העור ליד ולראש מעור המכסה את הבתים שבולט מאחרי הבתים שעוברת בו הרצועה, ואמר אבוי שוין של תפילין הלכה למשה מסיני בבתים החיצונים, לצד ימין המניח כלפי שמע מג' כרעים, ולשמאל מצד קדש מארבעה כרעים, ומעם לדבר קבלתי בשב חסידי אלמניאה ז"ל לפי שהן שקולין ככל התורה כולה שנאמר למען תהיה תורת ה' בפ"ך כדתניא במכילתא, וחשבון השינין וחשבון התיבות שש אותיות והכרעים שבעה הרי תרי"ג, (אב"ן):

וצריך שיגיע הריץ למקום התפר, פי' חריצי השיין, רב דימי אמר כיון דמינכר הו לא צריך וק"ל כרב דימי, ואמר אבוי דל"ת של תפילין הלכה למשה מסיני ויו"ד של תפילין הלכה למשה מסיני, כעין דל"ת בקשר רצועות הראש הנתון אחורי ראשו, וברצועת היר כעין יו"ד בקשר שלה ויתבארו בסוף בעו"ה וזהו שדי, ועיקר השם בתפלת הראש ע"כ אמרו חכמים במנחות וראו כל עמי הארץ כי שם * וגו' תניא ר"א הגדול אומר אלו תפילין שבראש ולכן נקראו קדושה חמורה משל יד, אמר ר' יצחק רצועות שחורות הלמ"ט והא דתניא תפילין אין קושרין אותן אלא במינן בין ירוקות בין שחורות בין לבנות, אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר זהו מכפנים אבל מבחוץ שחורות ותו לא והיינו מעמא דאדומות כלל כלל לא זימנין דמהתפכין ונראין כמבעת בראש :

תניא תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני, פירוש לאחר שנעשו הר' בתים צריך שיהיו בין כולם מרובעות שיהיו אורך הבתים כרוחב ארבעתן למעלה שיהיו שוין תפילין של יד כראמרן, ואמר רבא בתפרן ובאלכסונון, פירוש ישמור ויוהר בתפירתן שמא יכווץ העור ויפסיד רחבן ואלכסונון כדי שיהא ריבוען מכונן כדון אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונוא, והא דתנן העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, מתניתין דעכידא כאמנוזא שהיא כאגוז עגולה מכל וכל, ורבא אתא לאשמועינן שאף על פי שאינה עגולה כאגוז והיא מרובעת אם אינה מרובעת כדי אלכסון העורף על הריבוע פסולות, סכנה פירוש שבא מתוך עגולתם יכנס במוחו, וקצ"מ בצרפת שבשעת הגזירה ר"ל שהיא סכנה למי שמניחה ואין ראוי להניחה ולסמוך אניסא משום דאין בה מצוה שאינה עשויה כהלכה למשה מסיני, (אב"ן) :

למדנו עשייתה, צא ולמד זיון האותיות והגיהן, בפרק הקומץ רבה ז' אותיות צריכות ג' ג' ויוני ואלו הן שעמט"ז ג"ך, פירש רב יהודאי גאון וכן פי' רבינו יעקב מ"כ דכל אותיות אלו שבתורה צריכות ג' ויונין כדי שיראה לנ' רווחת לימין ולשמאל ולמעלה * עס י"י נקטל ר"ס ש"ן .

דרבא בהלכות ספר תורה אטרה ולא במוזזה לחוד, וכן מצינו בירושלמי רמגילה. וכתוב
 בתשובה לחכמי ארגון להכשיר ספר תורה המעובד בצואת כלבים, ועל דבר העיבוד
 לגויל ולקלף ולדוכסוסמוס לס"ת תפילין ומוזות איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד
 טובים. וצריך לזיין על כל אותיות בר"ה חק"כ גי"ט, ובכראשית רבה ובפרק אין דורשין
 ירושלמי למה התחילה התורה בבי"ת אלא מה בי"ת סתום מכל צדדיו ופתוח מצד אחד
 כך אין לך לדרוש מה למעלה בו ומה לאחור, ב' יש לה שני עוקצין אחד למעלה ואחד
 מאחריה אומרים לבי"ת מי ברא העולם והיא מראה להם בעוקץ של מעלה זה שלמעלה בראו
 ומה שמו והיא מראה להם בעוקץ של אחריה אחד שמו, פירוש האל"ף שלפני הבי"ת
 הוא רמו לאחד, וזהו שנאמר בשחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים אל תיקרי צור אלא
 צר עולמים, ואמרין בהקומץ רבה ובירושלמי ובב"ר שם העולם הזה נכרא בה"א שנא' אלה
 תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם וכדאיתא בכראשית רבה מה ה' אינה תופשת
 הלשון ושאר האותיות תופשין את הלשון כך לא בעטל ובניעה ברא הקב"ה את עולמו
 שנאמר בדבר ה' שמים נעשו, ומה ה"א זה סתום ככל צדדיו ופתוח מלמטה רמו לכל
 באי העולם יורדין לשאול, ועוקצו של ה"א למעלה רמו שהן עתידין לעלות והחלון הוה
 שמן הצד רמו לבעלי תשובה. והעולם [הבא] נכרא ביו"ד מה קומת היו"ד כפופה כך הם
 רשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבוא והרא הוא דכתיב ושח גבהות ארם,
 ובאין דורשין ירושלמי מה ה"א יש לו נקודה אחת מלמעלה רמו מאחר שהן יורדין לשאול
 הן עתידין לעלות, ומה ה"א יש לו פתח מן הצד כך יש פתח לבעלי תשובה, מה יו"ד
 כפוף כך כל באי העולם עתידין לכפוף קומתן ונהפכו כל פנים לירקון, וכיון שראה דוד
 כך התחיל לקלס בשתי אותיות הללו הללו אל בקדשו כל הנשמה תהלל יה הללויה,
 ובפרק הקומץ רבה העולם הוה נכרא בה"א מפני שדומה לאכסדרה שאם הוא רוצה לצאת
 משם יוצא, ובכבא בתרא פרק לא יחפור עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפוגית פרוצה
 ואינה מסובבת, ובפרקי ר' אליעזר אומר עולם דומה לאכסדרה ורוח צפוגית פרוצה
 מחברותיה שנאמר נושא צפון על תוהו, ומפני מה פרוצה אמר הקב"ה אם יבא ארם
 ויאמר שהוא אלוה יבוא ויגדור את הפרצה הזאת, ובהקומץ רבה מאי מעמא תליא כרעיה
 דה"א דאי הדר רשע בתשובה ליעול בהא, ולעייל בהך דלהתח לא מסתייעא מילהא
 כדריש לקיש דאמר מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענונים יתן חן בא למטא פותחין
 לו בא למחר מסייעין אותו, ומאי מעמא קמר ליה הגא לה"א אמר הקב"ה אם יעשה
 התשובה אקשור לו כתר, וכן אמר בשבת פרק הבונה, ק' קרוש, ר' רשע, מ"ט תליא
 כרעיה דקו"ף דאי הדר בתשובה ליעול בהא בו כדאיתא בהא דריש לקיש לעיל, מ"ט מהדר
 תגיה דקו"ף לגבי ר"ש אמר הקב"ה לרשע אם תחזור בך אקשור לך כתר כמותו, פרק
 הקומץ רבה מפני מה נכרא העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו הם סועטים, ומפני
 מה כפוף ראשו מפני שצדיקים ראשיהן כפופין מפני מעשיהם שאינן דומין זה לזה, ויש לו
 נקודה אחת למטה ואחת למעלה כנגד אותו שלמטה כך אמרינן בפסיקתא בפרשה מתן
 תורה יו"ד יש לה נקודה למטה רמו שכל הפתים יורדין לגיהנם ונקודה אחת למעלה
 רמו שהם עתידין לעלות שנאמר ה' ממת ומחיה מוריד וגו', ובאלפ"א בית"א דר' עקיבא
 קוצו של יו"ד חורו של מעלה הנתון כלפי פניו וקוץ הוא הנקרא כתר בתלמוד והוא הג
 דהנן בהקומץ רבה ד' פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו, וכן ב' פרשיות שבמוזזה
 וכו', ואמר עלה בגמרא לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד, ואמרין בכראשית רבה ובהנחומא
 ובפרק הקומץ רבה בשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיו קושר כתרין לאותיות
 אמר לו הללו למי א"ל הללו לעקיבא בן יוסף שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ הלי תלים של
 הלכות שנא' קוצותיו הלהלים, ובמדרש עלי עשור ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כתיב
 לכן כה אמר ה' צבאות שמו, שמו של הקב"ה הן צבאותיו, א"ר יודא בר סימון לא סוף

דבר כל שמו אלא אות אחת משמו עושה צבא ככל שמו לביאת כל צבאות העולמים. ובספר יצירה תפש הקב"ה שלש אוריות מי"ב פשוטות וקבען בשמו הגדול יהי משם בן ד' אותיות וחתם בהן שש קצוות, כיצד בית אחד בונה שני בתים שלש בונה ששה, פנה למעלה וחתמו ביה'ו, פנה למטה וחתמו ביו"ה, פנה לפניו למורה וחתמו בהי"ו, פנה לאחוריו וחתמו בהו"י, פנה לימינו לדרום וחתמו בויה"ה, פנה לשמאלו לצפון וחתמו בוה"י, וה' הב' דשם בן ד' אותיות כי לא בעמל ויניעה בראם כה' זה, וכתוב לעיל, וכבר בארתי להודיע טעם ר' אותיות מבדהחק"י וכ"ג רצ"ט צא ולמד הרל"ת והחית' דאמר במסכת סוטה ובעירובין בפ"ק אמר ר' מאיר כשהייתי לומד תורה אצל ר' ישמעאל ב"ד יוסי כו' א"ל בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני א"ל בני הוזהר במלאכתך שטלאכתך מלאכת שמים שאם הייתה אות אחת או אם תחסר אות אחת אתה מחריב את העולם כולו, ועוד דילמא יתיב זבוב אתנא דרל"ת ומשוי ליה רי"ש אמרתי לו דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני ממיל לתוך הדיו, וכך אמר לו לא מיבעיא בחסרות ויתרות דבקי אנא אלא אף לחוש לזבוב שיעשה מדל"ת רי"ש ומרי"ש דל"ת אין לחוש, פירוש אם תייתר ויאמרו אלהים נעשה אדם דנראה כשתי רשויות, ואם תחסר וה' אלהים אמת לחסר האל"ף חס ושלוש, ודילמא יתיב אתנא דרל"ת דה' אחד ויעשה ממנו רי"ש, כך קבלתי מרבותינו בלוגי"ל, ואני מצאתי בבראשית רבה ובילמדנו שאם תייתר כל הנשמה ההלל יה אות אחת שיעשה סן ה"א חס ושלוש, או אם תחסר אות אחת לא תחללו את שם קדשי לעשות סן חית' ה"א חס ושלוש. ונמצא במדרש ג' ד' גמול דלים, ובספר בן סירא ובשבת פרק הבונה סאי מעטא פשוטה כרעיה דרל"ת לגבי גימ"ל דלימצי ליה נפשיה, הרל ימציא את עצמו לגמול הדלים, למדנו שגוף הרל"ת צריך לפשוט רגלו לאחוריו מעט כזה ג"ך ולא כזה ג"ך ומ"ט מהרר ליה רגליה דגימ"ל לרל"ת דליהוי גמול דלים ולהדר אבהרייהו, ואמרינן במדרש התנא דרל"ת דאמר הקב"ה לעני אם הוסיב מעשיך אקשור לך כתר, וזהו יחלץ עני בעניו בשכר עניו יחלצהו מרינה של גיהנם ויקשור לו הקב"ה כתר ויצילתו כי חפץ בו, ואמר בהקומץ רבה אמר רב אשי חוינא להו לספרי דווקני דחטרי להו לנגיה דחית' כלומר חי הוא ברובו של עולם, פי' סופרים המדקדקים כתב מיישר, ופר"ח בחסרת הגמל פירוש נג גבוה באמצע כוח (*), ורשי ז"ל פירש לשון מקל חוטרא עשו לחית, ור"י פירש באמצע החית כך (*) והביא ראיה לדבריו דאם כווננו ז"ל הוה ליה למיטר הגיה דחית כמו הגיה דה' ור', ותניה דרי"ש הוא בקרן זוית לאות או בקרן הא' או הב', וכן בק', והין הר' לתתו במקום פירוד הרי"ש סן הד' כדאמרן, וה' וק' במקום הכנסת הרשע לחזור בתשובה ולקושרו כתר, ומדאמר לנגיה דחית' אלמא חייב שמים כגון שנמלו לגנו בשבת פרק הבונה נבי נתכוון לכתוב אות אחת ועלו בירו שתיים חייב כגון שנמלו לגנו של ח' ועשאו שני ויינין' זו כך, הרי לך כי נגו היא אמצעיתו ולא קרן הויתא אילך ואילך, ופר"ח לא יתכן דהוה ליה למיטר דעברי ליה לנגייה דחית' כי חסרתא ומדאמר דחמרי לשון חוטרא משמע דהוה תרגום של מקל ומנהג צרפת כר"י מ"ב כך, וגם במי"ת דקדק ר"י שצריך לכתבה בכתובה הספרדית מדקאמר בפרק הבונה נתכוון לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים חייב וי"מ כגון ט' אע"פ שבפרק הבונה אינו משמע כן, וכן פר"ח, והתניא פמור לא קשיא הא דבעיא זיוני הא דלא בעיא זיוני, פירוש אם היא צריכה ויון פמור ואם אינה חסירה הויון חייב חמאת, ועוד דאמר בשבת וכתבתם שהיא כתיבה תמה שלא יכתוב עיינין' אלפיין' טהיין' פפיין' אלמא שהמי"ת דומה קצת לפ' שהיא כפופה מעט מבפנים ולא כתיבת צרפתית, ומדאמר שלא יכתוב עיינין' אלפיין' אלמא שהאל"ף דומה לקצת העיין' וכיון שיוהר שלא יעשנה טמש כעיין' על כן צריך לכפוף רגלה הראשון כתיבת ספרדית, ומדאמר שלא יכתוב כפופין' פשוטין' צריך שלא יהא בפשוטות הן' ק' פ' ר' ייתר מכפופת הן' צ' פ' כ', כך, נן צץ פף כך שאין להאריך הפשוטות יותר מכפופת הכפופות (* וטיין לטרקן כרש"י וטוס' מנחום דף כ"ט ע"ב):

מרכיני רש"י, ומדאמרין בנסהדרין חותמו של הקב"ה אמת ואמת יש לו רגלים ושקר אין לו רגלים ומ"ט אמת מרחקן מיליה ושקר מקרבן מיליה שיקרא שכח קושטא לא שכח, שיקרא לא קאי קושטא קאי, ולכך יש לאמת רגלים וחותמו של הקב"ה אמת, ברוש סנהדרין ירושלמי אמת ראשונה לאלפ"א בית"א והאמצעות והאחרונה להודיע כי הוא ראשון והוא אחרון ומבלעריו אין אלהים, ומדאמר שקר אין לו רגלים צריך לכתוב את השי"ן ברגל אחד כי אין לשקר הקומה כך ו"ש ספרדית, ולא צרפתית כך ו"ש, שהרי יכולה לעמוד כמי שיש לה רגלים, ק"ד אין להן אלא רגל אחד, ות' נראה שהיא סתומה ככתיבה ספרדית שאם היא פתוחה ככתיבה צרפתית היה לו לתת טעם בתלמוד בפתיחה כמו שנתן לה', ק ו' צריך לעשותם כאונקליות מדאמר עשה ווין לעמודים מלמד שהוין עושין לילון, ל' צריך לפרוח בצארו למעלה כלפי פניו מדאמר בחלק ג' מאות שאלות היו שואלים דואג ואחיהתופל במגדל הפורח באויר ופירש רש"י בעוקץ הלמ"ד שבוטל לפניו, (אב"י). ובשמושא רבה דנאונים אמר כל אלפ"א בית"א דתני אתה מוצא בתפילין אלו הן, ח"ץ ו"ס ש"י ל"מ ע"ה בפרשת קדש לי: בפ"ר הו"ם א"ך דק"ה לכ"ה מ"ט בפרשת כי יביאך. שעמנ"י ג"ץ בפרשת שמע והיה אם שמוע. ור"ן פירושן ח"ץ דחמץ ו"ס דהיבוסית הלחא תלתא תני, ש' דאשר ה' תנין, י' דלי ג' תני, ל"מ"ע דלמען ד' ד' תנין, ת' דתורת ג' תני, ב' דיביאך הלתא תני, פ"ר דפטר רחם ג' ג' תני, הו"ם דהוכרים ג' ג' תני, א"ך דישאל"ך ד' תני, ד' דיד ג' תני, ק' דהקשה נ' תני, ח' דלשלחנו הלתא תני, כ"ה דירכה ג' ג' תני, מ"ט דלמטפת ג' ג' תני, ש"ע דשמע ה' ה' תני, מ"ט דלמטפת ג' ג' תני, ג' דנפשך ג' תני, ו' דמוזות ודמוזות ג' ג' תני, ג' דדנגך י' דעל הארץ ג' ג' תני *, ואמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתותא פסילי, וחסרות ויתרות כתיבת הפרשיות על פי הספרים המדויקים ע"פ המסורת. וצריך לתת ריוח בין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה שהיא יו"ד ובין אות לאות כמלא חוט השערה דוהו הקפת גויל מד' רוחותיה, ורוב התיבה בתוך הדף, פירוש בתוך הסרגול לפי שהלכה למשה מסיני לסרגל התפילין מד' רוחות כדאמר בפ"ק דגיטין א"ר יצחק שהים פירוש שתי תיבות כותבין כלא שרמוט שלש אין כותבין, פ"י שרמוט מד' רוחות, ודאמרין במנחות ובמגלה והלכתא תפילין אין צריכין שרמוט בין שיטה לשיטה קאמר אבל מד' רוחות צריך, אבל מוזה צריכה שרמוט בין שיטה לשיטה כ"ב שיטין למנין האלפ"א בית"א לבד הכפולות:

למדנו התנין והוינין, צא ולמד סדר כתיבתם, דתניא במכילתא ארבע פרשיות שבתפילין צריך לכתבן כסדרן כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנוו, פירוש כסדרן הכתובים בתורה לכתוב בתחלה קדש לי ואחריו והיה כי יביאך בבא אל פרעה, ואחריו שמע בפרשת ואתחנן, והיה אם שמוע בוהיה עקב, אם מעה בהן אף באות אחת מפרשת קדש לי שהיא ראשונה לסדר הכתיבה בין יש חלק לכתוב האות בין אין בה כולן פסולות ויגנוו, דתניא בירושלמי דמגילה תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומוזות, תפילין ומוזות שהלה בהן יגנוו: שמעתי כי בארץ ישראל פסלו ס"ת המעובד בצואת כלבים ואולי סמכו עלה דההיא דפמזם הקמרת והלא מי דגלים יפין לה אלא כו', וזכירו שלמי ובבבלי אלא שאין מכניסין ריח רע בעורה מפני הכבוד ופתרון אחד להם, ושגגה היא שהרי מי רגלים יש להן ריח רע וסרחיקין סוה ד' אמות כדאמר בברכות ואין כדאי להבניסן שם, אבל צואת כלבים כבר הלך לאבוד ואין כאן ריח רע ועיקר, דכוותה אמרינן כסתם יינן ככלים מופתין דקא אויל לאיבוד להעביר ריח הזפת דשרי, ואף על פי שחלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקמרת להודיע להקריב פושעי ישראל ועמי הארץ וקלי עולם שיחורו בהשוכה, התם לא בא זה ממקום המינופת וסוף סוף בשם הוא, ומי רגלים ממקום המינופת באו וריחם רע, וזהו דבלשון ירושלמי לא הלי מעמא בריח רע לבד, ואולי שנו בכך דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך מן המורה בפיך גם זו שגגה דפירשא בעלמא היא כדאמר * עי' בשמאח נכא המועק צרי"ף וברא"ש, וזכור, כי הו"ס מכתובת מלך: בזה

בזה במשנה והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה ואמר כהן שדעתו יפה שורפה חיה וכ"ש קיבת נבילה שאינה אסורה בהנאה שמותר אלא מפני שמעמיד אותה בקיבת עגלי ע"ז דפירשיהו אסור בהנאה, משום הכי לא אמרו חכמים בשבת ובמנחות ובמסכת סופרים אלא למעוטי בהמה וחיה ממאה אבל כותבין על גבי עור חיות ובהמות מהירות אפילו בנבלות ומפרות שלהן ואע"פ שאינן בנות אכילה הפרש לא כ"ש, ועוד מעו בהלכה פשוטה בכמה מקומות בהלמוד דאמר אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה כי בשביל ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו וכו' כלבים לעבד מצואתן עורות לכתוב בהן ס"ת תפילין ומוזוות והקב"ה אינו מקפח שכר הכלבים והם באו ומקפחין את שכרם ופוסלים ס"ת, וגם בכתיבתן נהגו כל ישראל לתת בדיו החרת הוא קנקנתום דתנן חרתה דאושכפי הנקרא קנקנתום שנעשה מצואת כלבים ומחומץ שלהן אע"פ שהוא סתם יינן דקא אויל לאבוד, והשתא הכתיבה עצמה התירו כל ישראל מענין צואת כלבים עבור העור לא כ"ש, וכן כתב רבינו שריא ז"ל :

וששאלתם איך עמלים אצלכם בנויל, וכמה שוהה במיד, וכמה שוהה בחורף ובקיץ, וכמה צריך כל עור ועור מצואת כלבים, ואיזה קמח חמין או של שעורין, וכמה מים, והיאך ממילין עפצים :

תשובה כך עושין עורות של גוילים אצלנו, מביאין עורות יבשים שמשירין את צמרן ושורין אותן במים לברן וממילים לתוכן מים ומעט צואת כלבים בלא שעורים ומעט מלח וסותמים את פי הבור ומשהין בקיץ יום אחד ובחורף ג' ימים, ואין משהין אותן יותר מזה מזה כדי שלא יתעכלו, ומוציאין אותן ובודקין בהן מפני הקרע ואם יש קרע תופרו, ומותחו על מלבן עצים המוכננין ומביא מים חיים ומדיחין יפה יפה, וסביא עפצים ושוחקן או שוחגן יפה יפה ונותן לכל עור ועור שליש לימרא, ולימרא של כגדד שלש עשרה אוקיאות בלימרא, וטח מן העפצים האלו בפניהם משני צדדין ומולף עליהן מעט מים ומעדיף מקום השער עפצים יותר ממקום הבשר, ועושה בכל עור ועור פעמים ביום ופעם השלישי טח את יתר העפצים ומעמידן בשמש כדי שיתלבנו ועווכן עד שייבשו ומנפצן אחר כך וחותכין. עד כאן למדנו שעבוד העורות בצואת כלבים כשר לס"ת, כאשר כתבנו לעיל ולא כתב להם הראיה שכתבתי שגם בעלי השאלה לא שאלוהו אם הוא מותר לעבד בצואת כלבים כי דבר פשוט היה להם, כ"א כיצד העבוד שאלו לו ועל זה השיבם הנאון ז"ל :

כדיך רחמנא דסייען :

עד הנה עזרנו העורך והשלמנו אמרי נפך ספיר ויהלום של הרב המובהק מהר"ר אברהם בן נתן הירח"י זלה"ה אשר הורה במיב סברתו והפליא לדבר בספרו היקר הלז לא יערכנו זהב, והב זהב יאמר הקונה אותו, יען נמצא בו אורח חיים שובע הלכות מכל אשר יצטרך האדם וחי בו חיים נצחיים, ואמת קראו מנהיג עולם לנהוג בו דורך נתיבותיו נפשו מהכשל מכל מעיק איסורי והיתר, ואשרי אנוש יחזיק בו יבחר בו לנחלה לו, כי אחד היה אברהם וירש ארץ חיים בפלפול ובטוב סברתו למען ירוץ קורא בו, ואנחנו רבים לנו נתנה למורשה יען היותנו קהלת יעקב מפורזים בינות העמים, להיותו לנו לנהוג נפשיתנו. וישא ברכה מאת השם וצדקה מאלהי ישעו הנכון והשוע כ"ר אליה יצ"ו בכ"ר שמריה עדו ז"ל, אשר החזיק ידי עושי המלאכה בהונו ובמסונו לעשות רצון קונו, ויזכה האל להרפים ולהרכיץ תורה בישראל אמן. ונשלם יום ג' ח' ימים לחדש תמוז שנת הרע"ט בקוששמינא. נאום צעיר במושכי שבט ועט כרול ועופרת :

שלמה בו הח"ר מזל טוב ולת"ה.